

УДК 349.2

Лариса Величко,

канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри права та європейської інтеграції
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕКСПАНСІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА

Стаття присвячена питанню світової тенденції експансії сучасного трудового права. Акцентується увага на тому, що сфера дії норм трудового права буде розширюватися й надалі, позаяк норми трудового права мають визначальне значення під час встановлення прав і обов'язків у царині праці в різних сферах діяльності.

Ключові слова: експансія трудового права, тенденція розвитку трудового права, сфера дії норм, відносини у сфері праці, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Перспектива членства у Європейському Союзі є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення і ключовою метою, заради якої проводяться реформи. Україна як невід'ємна частина Європи орієнтується на чинну в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку, яка ставить перед Україною нові завдання та вимагає від неї активної участі в їх вирішенні. Трудові правовідносини минулого століття не вкладаються в рамки нової суспільної організації праці, що продиктована умовами інформаційного суспільства. Докорінне оновлення технічної та технологічної бази на основі комп'ютеризації, інформатизації, автоматизації, поява гнучких виробничих систем призвели до суттєвих змін у сфері організації праці, що спонукало структурні зміни на ринку праці та виникнення нестандартних форм зайнятості: (1) праця поза офісом, у тому числі телепрацівники (комп'ютерні надомники); (2) запозичена праця; (3) часткова та тимчасова зайнятість; (4) гнучкий робочий графік тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. У науці трудового права питання розширення сфери дії (експансії) трудового права присвячені праці таких учених, як М. Г. Александров, О. Т. Барабаш, М. Й. Бару, Г. С. Гончарова, В. В. Жернаков, М. І. Іншин, С. С. Лукаш, А. М. Лушніков, М. В. Лушнікова, О. С. Пашков, В. О. Процевський, О. І. Процевський, С. М. Прилипко, Г. С. Скачкова, В. М. Смирнов, Л. О. Сироватська, Ю. В. Черткова, Л. С. Таль, О. М. Ярошенко та ін. Водночас поза увагою науковців залишається питання впливу.

Мета статті. Вищезазначене свідчить про те, що в царині трудового права відбуваються дійсно тектонічні зміни і дискусія про розширення сфери дії норм трудового права цілком назріла. Проблема експансії трудового права із суто теоретичної перейшла в практичну площину і набуває все більшого значення в контексті міждисциплінарних зв'язків, що поступово поглиблюються. Все це доводить, що настав час ґрунтовних наукових пошуків із зазначеної тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «експансія» (від лат. *expansio* – розширення, поширення) означає розширення сфери панування, впливу, поширення чого-небудь за початкові межі. Найчастіше ця категорія вживається стосовно політичної, економічної, військової та медичної сфер. В останні десятиліття минулого століття про експансію трудового права почали писати такі провідні західні вчені-трудовики, як британці О. Кан-Фройнд, лорд Уеддерберн, С. Фрідмен, Б. Хеппл, французи Ж. Ліон-Кан, М. Деспла, німець Ст. Дойблер, бельгійець Р. Бланпен. Витоки цієї концепції сягають ще праць Р. Зінцгеймера, які опубліковані в першій половині ХХ ст.

Нині спостерігається стирання меж між різними галузями приватного права, взаємне проникнення загальних приватноправових методів у структуру всіх галузей приватного права, включаючи також і сферу правового регулювання праці, та розширення сфери дії трудового права на основі поширення загальних принципів правового регулювання праці на всі види несамостійної праці. Вказаний процес означає включення до числа суб'єктів трудового права осіб, які раніше або взагалі не вважалися суб'єктами трудового права або яких відносили до таких із великими виключеннями та пересторогами. Тому назріла нагальна необхідність чіткого визначення в трудовому законодавстві України кола суб'єктів, на яких поширюються норми трудового права [1, с. 64]. З'явилися три відносно самостійні категорії працюючих: наймані працівники («залежна праця»); працюючі власники («незалежна», «самостійна праця») – члени кооперативів, колективних підприємств, господарських товариств, селянських (фермерських) господарств; працівники, «подібні» до найманих («залежна» праця з виконанням особливих функцій), – державні службовці, судді, прокурорсько-слідчі працівники, атестовані працівники органів внутрішніх справ, Служби безпеки України [2, с. 306]. Аналізуючи зарубіжне законодавство і практику його застосування, І. Я. Кисельов звертає увагу на появу інституту «осіб, подібних працівникам», «квазіпрацівників», на яких тією чи іншою мірою поширюються гарантії трудових прав [3, с. 17-21].

Трудове право має змінюватися під впливом інноваційних процесів, які суттєво відбиватимуться насамперед на таких інститутах трудового права, як трудовий договір та оплата праці. Наприклад, прийняття на роботу, для виконання якої потрібні творчі здібності, здатність до самостійного аналізу з використанням наукових знань, потребує врегулювання: вимоги не тільки щодо вищої освіти, а й наявності у претендента самостійних розробок (наприклад, винаходів), наукових ступенів та звань; проходження фахового стажування; проведення тестування; застосування конкурсного відбору тощо. Інтелектуальна робота вимагає не тільки широкого кола знань та вмінь, а й поєднання в процесі роботи функцій за різними професіями, спеціальностями, що зумовлює більш гнучке правове регулювання такої умови трудового договору, як трудова функція. Відповідно, потребує змін стимулювання праці різної якості (як за процесом – інтенсивна багатофункціональна, творча, так і за результатами). Через централізоване регулювання цієї проблеми не вирішити, тому це додатковий стимул для розвитку договірного (як локально-правового, так і індивідуально-договірного) регулювання. Вже зараз непоодинокі випадки здійснення трудової функції працівниками, які, перебуваючи у трудових відносинах, виконують роботу за межами підприємства, установи, організації з використанням сучасних комп'ютерних технологій (на Заході вони отримали назву «телепрацівники»). Потребують негайного осмислення такі процеси, як лізинг персоналу із його тристоронніми відносинами (або відносинами між трьома суб'єктами) [4, с. 48].

На тенденції до розширення сфери дії трудового права наголошує Г. С. Скачкова, стверджуючи, що хоча трудове право і склалося історично як галузь права, що регулює трудові відносини осіб найманої праці, які працюють за трудовим договором, але надалі сфера дії трудового права буде розширюватися шляхом поширення деяких його норм (повністю або частково) на працю інших осіб, оскільки для галузевої приналежності норм із регулювання трудових відносин у рамках суспільної організації праці не має вирішального значення ні організаційно-правова форма роботодавця, ні форма власності на його майно [5, с. 20].

І. Я. Кисельов зауважує, що може відбутися подальше розширення сфери дії трудового права і зрештою навіть змінитися предмет його регулювання, яким стане застосування праці як залежних, так і незалежних працівників, співучасників різних видів колективних власників, зайнятих у трудовому і виробничому процесі [6, с. 26; 7, с. 11].

Проведення низки реформ, спрямованих на гармонізацію вітчизняного законодавства з *acquis communautaire*, сприяло позитивним зрушенням у регламентації праці засуджених, військовослужбовців за контрактом, державних та муніципальних службовців, осіб, що проходять альтернативну (невійськову) службу. Разом із цим рівень гарантій у сфері праці зазначених суб'єктів є досить низьким та нестабільним, що

ще раз підкреслює нагальну необхідність експансії сфери дії норм трудового права шляхом зміни вектору правового регулювання відносин у царині праці.

Універсальність трудових прав, заснованих на єдності природно-правових та позитивістських начал, дозволяє поширити цей інститут на інші сфери застосування професійної трудової діяльності (праця професійних спортсменів, державних службовців, військовослужбовців за контрактом та ін.). Тобто йдеться про розширення сфери дії норм трудового права з метою соціального захисту трудових прав цих категорій працівників. Адже ні цивільне (забезпечує стабільність цивільного обігу), ні адміністративне (забезпечує публічно встановлений порядок управління) право не мають своєю основною функцією забезпечення гарантій трудових прав.

Норми трудового права мають визначальне значення під час встановлення прав і обов'язків у царині праці в різних сферах діяльності. Тому, на наше переконання, сфера дії трудового права включає не лише правове регулювання предмета галузі трудового права (трудова та пов'язані з ними відносини), але й субсидіарне регулювання нормами трудового права відносин іншої галузевої належності, що пов'язані з використанням праці.

Субсидіарне застосування норм трудового права до суспільних відносин у сфері праці, які не входять до предмета трудового права, здійснюється двома способами: (а) безпосереднє застосування на підставі прямої вказівки, що міститься в законі або іншому нормативно-правовому акті (відсилочні та бланкетні норми до трудового законодавства та інших нормативних актів, що містять норми трудового права); (б) застосування на підставі міжгалузевої аналогії закону під час усунення прогалин у правовому регулюванні. Таким чином, під субсидіарним (додатковим) розуміють, як правило, таке застосування правових приписів, за якого вони поширюють свою дію на відносини, що не є безпосередньо предметом їх регулювання [8, с. 434].

Сфера дії норм тієї чи іншої галузі права залежить від волі законодавця. Субсидіарне застосування норм трудового права до інших суспільних відносин, які не включаються в предмет галузі трудового права, можливе в тому разі, коли в законі чи іншому нормативно-правовому акті прямо вказана можливість безпосереднього застосування цих норм. Приміром, ч. 1 ст. 118 Кримінально-виконавчий кодекс України [9] визначає, що праця засуджених до позбавлення волі регулюється законодавством про працю з особливостями, визначеними цим Кодексом.

У свою чергу, до трудових відносин, що становлять предмет трудового права, можуть застосовуватися субсидіарно норми інших галузей права, також на основі прямої вказівки нормативно-правового акта і на підставі міжгалузевої аналогії закону. Наприклад, у КЗпП України (ст. 2371) [10] йдеться про компенсацію моральної шкоди, але відсутній правовий механізм від-

шкодування, проте зазначається, що порядок відшкодування моральної шкоди визначається законодавством. Заповнити цю прогалину можна за допомогою міжгалузевої аналогії цивільного законодавства (ст. 23 ЦК України [11]).

Висновки

Отже, норми трудового права, відіграючи визначальне значення під час встановлення прав і обов'язків у царині праці в багатьох сферах діяльності, мають на меті соціальний захист трудових прав різних категорій працівників. Тому сфера дії трудового права включає не лише правове регулювання предмета галузі трудового права (трудова та пов'язані з ними відносини), але й субсидіарне регулювання нормами трудового права відносин іншої галузевої належності, що пов'язані з використанням праці.

Список використаних джерел:

1. Ярошенко О. М. Сфера дії трудового права України / О. М. Ярошенко // Нове законодавство України та питання його застосування : тези доп. та наук. повідомл. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів (м. Харків, 26-27 груд. 2003 р.). – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2004. – С. 63-65.
2. Проскураков П. Д. Сфера дії трудового права: сутність та перспективи (у контексті розробки нового Трудового кодексу України) / П. Д. Проскураков // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2005. – № 2. – С. 304-313.
3. Киселев И. Я. Новый облик трудового права стран Запада (прорыв в постконституционное об-

щество) / И. Я. Киселев. – М.: Интел-Синтез, 2003. – 160 с.

4. Жернаков В. В. Предмет трудового права та сфера дії законодавства про працю України: теоретичні проблеми і тенденції / В. В. Жернаков // Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення : зб. наук. пр. до 80-річчя проф. Р. І. Кондратьєва. – Хмельницький : Вид-во Хмельниць. ун-ту упр. та права, 2007. – С. 44-48.

5. Скачкова Г. С. Расширение сферы действия трудового права и дифференциации его норм : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / Скачкова Галина Семеновна ; Ин-т гос-ва и права. – М., 2003. – 432 с.

6. Киселев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право: учебник для вузов / И. Я. Киселев. – М.: Дело, 1999. – 728 с.

7. Киселев И. Я. Зарубежное трудовое право : учебник для вузов / И. Я. Киселев. – М.: Норма-Инфра-М, 1998. – 263 с.

8. Лушников А.М. Курс трудового права : учебн. : в 2-х т. / А.М. Лушников, М. В. Лушникова. – М.: Статут, 2009. – Т. 1. Сущность трудового права и история его развития. Трудовые права в системе прав человека. Общая часть. – 2-е изд., перераб. и доп. – 879 с.

9. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон від 11.07.2003 № 1129-IV // Відом. Верх. Ради України. – 2004. – № 3-4. – Ст. 21.

10. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1971. – Дод. № 50. – Ст. 375.

11. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

Стаття посвячена вопросу мировой тенденции экспансии современного трудового права. Акцентируется внимание на том, что сфера действия норм трудового права будет расширяться и в дальнейшем, поскольку нормы трудового права имеют определяющее значение при установлении прав и обязанностей в сфере труда в разных сферах деятельности.

Ключевые слова: экспансия трудового права, тенденция развития трудового права, сфера действия норм, отношения в сфере труда, евроинтеграция.

The article is devoted to the global trend of expansion of modern labour law. Focuses on the fact that the scope of the labor law will be expanded in the future, since labour law provisions are essential in establishing the rights and duties of labour in different spheres of activities.

Key words: expansion of labor law, the development trend of the labor law, scope of the regulations, relations in the sphere of labour, European integration.